

Pakot Levente

CSALÁDOK ÉS NEMZEDÉKEK: SZÉKELYFÖLDI FALVAK NÉPESSÉGÉNEK DEMOGRÁFIAI REPRODUKCIÓJA A 19. SZÁZAD MÁSODIK ÉS A 20. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

Bevezetés

Egy adott népesség reprodukciója többtényezős – demográfiai, biológiai, történeti és társadalmi-gazdasági – folyamat eredménye. A folyamat összetettségéből fakadóan az egyes részterületek gyakran találkozási pontokként szolgálnak a különböző tudományágak számára. A család- és népességtörténeti kutatások a népességreprodukciót általában a vagonátadás és az utódlás problematikája felől közelítik meg. Nagyon gazdag kutatási hagyományról van szó, amelyből a demográfiai megközelítés sem hiányzik.¹ Ezekben az elemzésekben az azonos földbirtonkon gazdálkodó, és egymást követő nemzedékek közötti kapcsolat képezi a vizsgálat tárgyát.

A téma kvantitatív jellegű kutatásában újabban előretörték a történeti demográfiát és a genetikát ötvöző kísérletek.² E két tudományág képviselői a „reprodukciót megvalósító utód”³ fogalmának kidolgozásával helyezték új megvilágításba a népességreprodukció vizsgálatát. Az Alain Bideau, Guy Brunet francia kutatók és kanadai kollégáik szerint a népességreprodukcióban kitüntetett szerep illeti azt az egyént, akinek utódai a megfigyelt közösség keretei között fennmaradnak. A fent említett kutatók a fogalom meghatározásában, gyakorlatias érvekből kiindulva, a földrajzi dimenziót is érvényesítették. A „helybéli reprodukciót megvalósító utód”⁴-nak tekintik azt az egyént, aki megérte a felnőttkort, megházasodott és a helyi közösség keretei között gyermekei születtek.⁵

A „reprodukciót megvalósító utód” (a továbbiakban „RMU”) fogalma több demográfiai paramétert egyesít. Tömör formában fejezi ki a különböző tényezők – például a szülői nemzedék termékenysége, a csecsemő- és gyermekhalandósági viszonyok, az örökösödés, a házasságkötés és végleges elvándorlás – komplex kölcsönhatásának eredményét.

Alain Bideau és szerzőtársai a népességreprodukció vizsgálatának viszonylag egyszerű mintáját vázolták fel (1. ábra). A minta legfontosabb eleme az első – vagyis alapító – nemzedék. Az alapító nemzedékhez tartozás kritériumaként a vizsgált településeken egy jól meghatározott időszak alatti házasságkötés szolgál. Az első nemzedék gyermekei és unokái képezik a második, illetve a harmadik nemzedéket. A népességreprodukciót megvalósító gyermekek számának megfigyelése és a szülői nemzedékek szerinti csoportosítása a demográfiai események legalább három nemzedékre kiterjedő feldolgozását igényli.

Jelen tanulmány a fenti megközelítés szellemében készült. Vizsgálatunk célja két udvarhelyszéki, tipikusan havasalji település, Szentegyházásfalva és Kápolnásfalva népességreprodukciójának bemutatása a 19–20. századi egyházi anyakönyvi adatainak feldolgozása révén.

A vizsgált falvak: Szentegyházásfalva és Kápolnásfalva

Szentegyházás- és Kápolnásfalva egymással szomszédos székelyföldi települések. A Hargita-hegység vonulatának déli lábánál, mintegy 860 méteres tengerszint feletti magasságban, Székelyudvarhely és Csíkszereda városok között félúton, tőlük mintegy 20–24, illetve 26–30 km távolságra találhatók. Tipikus hegyvidéki (havasalji) települések. Lakóik többsége római katolikus felekezettű.

A földrajzi közelség és az erdélyi fejedelmektől kapott közös kiváltságaik következtében a két település története szorosan összefonódott az évszázadok folyamán. Jól jelképezi mindezt, hogy 1838-ig egyetlen egyházközséget, 1876-ig pedig egyetlen közigazgatási egységet alkottak.⁶ A testvértelepülések 19. századi történetének fontos fejleménye a kiváltságok

¹ A magyar szakirodalomban példaként lásd HUSZ Ildikó 2000, továbbá Faragó Tamás összefoglaló jellegű tanulmányát: FARGÓ Tamás 2000. A nemzetközi szakirodalomból magyar nyelven is elérhető LEVI, Giovanni 2001.

² BIDEAU, Alain – BRUNET, Guy 1996; BIDEAU, Alain – BRUNET, Guy – DESJARDINS, Bertrand – PROST, Michel 1995.

³ A francia szakirodalom szerint: „enfant utile”.

⁴ A francia szakirodalom szerint: „enfant utile sur place”.

⁵ BIDEAU, Alain – BRUNET, Guy – DESJARDINS, Bertrand – PROST, Michel 1995, 137–138.

⁶ A települések kiváltságainak történetét összefoglalja HERMANN Gusztáv Mihály 1999. Az 1870-es évekbeli közigazgatási átszervezést és a kiváltságok elvesztésének folyamatát részletesen tárgyalja PÁL Judit 2003.

elvesztése. Gazdasági téren fontos fejlemény a települések közelében található vasérclelőhelyek felfedezése és a vasérc kitermelésének megindítása. Az 1850-es években a településektől néhány kilométerre Szentkeresztbánya néven ipari telep jött létre, amely kiegészítő kereseti lehetőségeket teremtett a helybeliek számára. Az itteni bányászat a korabeli pénzügyi és infrastrukturális viszonyok következtében alapvetően kisléptékű vállalkozás maradt. A vizsgált településeken élők gazdasági lehetőségei valójában a fakitermelésen és az állattenyésztésen alapultak, gazdasági-társadalmi helyzetüket leginkább a kisbirtokokon és a falvak közösségi erdőiben végzett intenzív mezőgazdasági munkával jellemezhetjük.

A két település népességét a 19. század második és a 20. század első felében dinamikus növekedés és fiatal korszerkezet jellemezte. Az 1850. évtől rendelkezésre álló népszámlálások szerint a két település együttes népességszáma 1850 és 1930 között 55 százalékkal emelkedett (1. táblázat).⁷

A népszámlálási adatok és az egyházi anyakönyvek adatai alapján kiszámolt természetes népmozgalm adatainak összevetése azt mutatja, hogy a népességnövekedés elsődleges forrása a magas természetes szaporulatban rejlett (2. táblázat). A természetes szaporulat értékeit a magas csecsemő- és gyermekhalandóság csökkentette, de a népességnövekedés hatékony fékjenek bizonyult az elvándorlás jelensége is, amely az 1850–1941 közötti időszak természetes szaporulatának 47%-át vette el.

Források és módszerek

A vizsgált falvak népességreprodukcióját az egyházi anyakönyvek adatai alapján vizsgáljuk. Az 1838 és 1941 közötti egyházi anyakönyvek adataiból számítógépes adatállományt hoztunk létre. A Louis Henry és Michel Fleury által kidolgozott családrekonstrukciós módszer⁸ alapelveit követve és a számítógépes adatkezelési technikák nyújtotta lehetőségeket kihasználva, rekord-összekapcsolási műveletek során rekonstruáltuk az egyének és családok legfontosabb demográfiai életeseményeit. A családlapokra összesített egyéni és családi élettörténetek osztályozása a családrekonstrukciós módszer szabályai szerint történt. Eszerint külön csoportot alkotnak azok a családlapok, amelyek esetében rendelkezésre áll a házaspár házasságkötésének időpontja („M típus” családlap), illetve azok, ahol ez utóbbi információ

hiányzik („E típus” családlap). A családtörténetek sajátos csoportját képezik a „lezárt” családlapok, amelyek tartalmazzák a házasság megszűnésének, vagyis az elsőként elhunyt házastárs elhalálzásának időpontját („MF” és „EF” típusú családlapok). A „nyitott” családlapokban – feltehetően a családok nagyobb fokú mobilitása következtében – hiányzik a házasság megszűnésének időpontja („MO” és „EO” típusú családlapok). Ezek a különbségtelemek fontosak, hiszen a családlapok jellemzői nagyon gyakran befolyással bírnak az adatelemzési módszerekre. A termékenység elemzése például nagyon gyakran csupán a helyben maradt családok (MF típusú családlapok) adatainak vizsgálatára korlátozódik. Az alábbi elemzésben csupán az „M” típusú családlapok vizsgálatára kerül sor, a „lezárt” és „nyitott” családlapok megkülönböztetése nélkül.

Az egymást követő nemzedékek demográfiai reprodukciója két különböző nézőpontból vizsgálható. Az első vizsgálati fókusz a gyermekektől indul ki, és arra kérdez rá, hogy milyen arányt képviselnek közöttük azok, akik ténylegesen hozzájárultak a következő nemzedék létrejöttéhez. A második vizsgálati fókusz az alapító házaspároktól indul ki, és azt vizsgálja, hogy a reprodukciót megvalósító gyermekek szülei milyen arányt képviselnek a megfigyelt házaspárok között. Az alábbiakban ezt a két kérdést próbáljuk megválaszolni.

A családrekonstrukciós adatok a megszületett gyermekek későbbi sorsának vizsgálatában az alábbi 5 lehetséges kimenetel meghatározását teszik lehetővé:

- 1) A típus: meghalt a 15. életéve – vagyis a házasságkötés és a gyermekvállalás kockázatának megtagasztalása – előtt;
- 2) B típus: meghalt a 15. életéve betöltését követően (nem ismert, hogy életük folyamán kötöttek-e házasságot);
- 3) C típus: elvándorolt (nem ismert a házasságkötés, az elhalálzás és az elvándorlás időpontja sem);
- 4) D típus: házasságot kötött, de nem született gyermeke a vizsgált településeken (feltehetően meddő vagy a házasságot követően elvándorló gyermekek);
- 5) E típus: házasságot kötött és további leszármazottja született a településen (a reprodukciót megvalósító utód).

Az E csoportba sorolt gyermekek képezik esetünkben a legfontosabb vizsgálati csoportot, hiszen ők azok, akik a vizsgált településeken történő házasságkötés és gyermekvállalás révén biztosították a né-

⁷ Az 1850–1941 időszak népességnövekedése ennél magasabb (88%). Az 1941. évi népszámlálás népességszám adatát azonban fenntartásokkal fogadjuk. Feltételezésünk szerint az 1930–1941 közötti több mint 20%-os népességnövekedés csakis közigazgatási változással – Szentkeresztbánya területének Szentegyházasa-

luhoz történt csatolásával – magyarázható. Sejtésünk alátámasztására jelenleg még nem rendelkezünk megfelelő adatokkal.

⁸ FLEURY, Michel – HENRY, Louis 1965; HENRY, Louis – BLUM, Alain 1988. Magyar nyelven: ANDORKA Rudolf 1988.

pesség reprodukcióját. Az „E” csoport mellett az „A”, „B”, „C” és „D” csoportok statisztikai eloszlásai is fontosak, hiszen információkkal szolgálnak a korabeli demográfiai realitások legfontosabb aspektusairól. Így például a 15. életévük betöltése előtt elhalálozott gyermekek aránya átfogó jellegű tájékoztatást nyújthat a korabeli csecsemő- és gyermekhalandósági viszonyokról. Az elvándorló családok és gyermekek aránya ugyanakkor a földrajzi mobilitás és végleges elvándorlás jelenségének mértékéről tájékozthat. Az „A” és „B” típusba sorolt gyermekek értelemszerűen nem rendelkeztek leszármazottakkal. A „C” típusba sorolt gyermekek körében előfordulhatott házasságkötés és gyermekvállalás, de ezekre nem a vizsgált településeken került sor. A „D” típusba sorolt gyermekek a vizsgált településeken házasodtak, de házasságuk rövid időtartama, a házasságot követő elvándorlás vagy egyéb okok következtében nem született leszármazottjuk a vizsgált településeken.

A második nemzedék: az 1838 és 1854 között alapított családok leszármazottjai

Az 1838. január 1. és 1854. december 31. között első házasságot kötött házaspárok képezték a vizsgálat első nemzedékét. Ebben az időszakban a két egyházközségben összesen 383 első házasságkötésre került sor. A házasságok 91%-ában (348 családlap) rendelkezésre állt legalább az egyik házaspár halálának időpontja, amely azt valószínűsíti, hogy a házaspárok többsége a házasságkötést követően a vizsgált településeken élt.

Az alapító nemzedékek házasságaiból Szentegyházfalván és Kápolnáfalván összesen 1797 gyermek született. Ezek a leszármazottak ténylegesen csupán 310 házaspárhoz – a rekonstruált házasságok 81%-ához – köthetők. A házasságok 13%-a gyermekáldás nélkül bomlott fel,⁹ a fennmaradt 6% pedig elhagyta a településeket. Ez utóbbiak feltehetően már a házasságkötéssel egy időben máshol kezdték a családi életüket. A termékeny házaspárokkal számolva átlagosan 5,8 születés jutott egy házaspárra.

⁹ A gyermektelen házaspárok két nehezen elkülöníthető csoportját a házasságkötést követő rövid időn belül felbomlott családok, illetve a ténylegesen meddő házaspárok alkotják.

¹⁰ A reprodukciót megvalósító gyermekek a kanadai Québec államban az 1680–1699. évi házas kohorsz leszármazottainak 30,1%-át, a franciaországi Valserine-völgyben (francia Jura) az 1760–1774. évi házas kohorsz leszármazottjainak 26%-át, a Vallouise-völgyben (dél-franciaországi Alpok) az 1670–1684. évi, illetve az 1750–1764. évi házas kohorszok leszármazottainak 30,7, illetve 31,0%-át teszik ki (BIDEAU, Alain – BRUNET, Guy – DESJARDINS, Bertrand – PROST, Michel 1995, 141.).

¹¹ A hasonló nemzetközi kutatások rendre alacsonyabb, illetve hasonló gyermekhalandóságról számolnak be: a 15 év alatt meg-

A 3. táblázat az alapító házaspárok fiú- és lánygyermekének életútjait összegzi a két szomszédos egyházközség szerinti csoportosításban. A táblázat adatai szerint a 19. század második felében megszületett gyermekek 40%-a járult hozzá a népesség reprodukciójához. Ez az érték meghaladja a nemzetközi összehasonlító vizsgálatokból ismert – 18. század végi és 19. század eleji franciaországi és kanadai – értéket,¹⁰ amely tény a vizsgált házas kohorszok demográfiai reprodukciójának sikerességéről tanúskodik.

A reprodukció folyamatában a gyermek neme nem volt differenciáló tényező: a 726 utód között közel azonos arányban (49 és 51%) találhatóak fiú- és lánygyermek. A szülők nem törekedtek szándékosan arra, hogy a nemzeti vonalat csupán a fiúgyermekük biztosítsa, a család fennmaradásának és folytonosságának biztosításában a lányokra is fontos szerep hárult.

Az A, B, C és D csoporthoz sorolt gyermekek számának statisztikai eloszlása ugyanakkor további fontos információkra hívja fel a figyelmet. Az „A” típusú életutak magas aránya a kedvezőtlen gyermekhalandósági viszonyokról tájékoztat. Eszerint a megszületett gyermekek 42%-a a 15. életév betöltése előtt elhalálozott. A korabeli gyermekhalandósági és általános halandósági viszonyok súlyosságát alátámasztja, hogy a 15. életévük betöltését követően elhalálozott gyermekek nagyobb része is fiatal, házasságkötési életkorban hunyt el.¹¹

A második nemzedék sorsának további fontos sajátossága a végleges elvándorlás. A gyermekek mintegy 8–9%-a a születés és a házasságkötés időpontja között elhagyta a települést.¹² Nemzetközi összehasonlításban ez az érték alacsonynak mondható.¹³ Úgy tűnik, hogy a 19. század második felében a felnőttkort megért második nemzedék számára még létezett lehetőség a falusi közösség keretei közötti családalapításra. Külön vizsgálat tárgyát képezheti a folyamat összetevőinek feltérképezése. Feltételezhetjük, hogy a relatív földbőség, az öröklést „elősegítő” – elsősorban a szülők nemzedékét sújtó – felnőttkori kedvezőtlen halandóság, továbbá az elvándorlás húzó tényezőinek – az 1873. évi gazdasági válsággal és annak

halt gyermekek aránya a franciaországi Valserine-völgyben 34,9, Vallouise-völgyben 27,1, illetve 44,6, Quebec államban pedig 36,9% (BIDEAU, Alain – BRUNET, Guy – DESJARDINS, Bertrand – PROST, Michel 1995, 141.).

¹² Forráskritikai szempontból fontos megjegyezni, hogy az elvándorlók kategóriájának arányát mesterségesen növelhette a csecsemőhalalozás alulregisztrációja.

¹³ A franciaországi Valserine-völgyben az 1760–1774. évi házas kohorsz leszármazottainak 36%-a véglegesen elvándorolt (BIDEAU, Alain – BRUNET, Guy 1996, 163), a svájci Jussy településen az 1730–1759. évi házas kohorshoz tartozó nők leszármazottainak egyharmada ugyancsak véglegesen elhagyta a települést (PERRENOUD, Alfred 1993, 454).

következményeivel összefüggő – általános hanyatlása állt a folyamat hátterében.

A táblázat a gyermekek felől mutatja a népességreprodukción. További megválaszolatlan kérdés azonban, hogy az alapító házaspárok között milyen arányt képviseltek a népesség reprodukcióját megvalósító gyermekek szülei. Indokolt lehet ennek vizsgálata, hiszen a gyermekek számának családonkénti átlagértékei eltakarhatják a családok eltérő helyzetéből adódó esetleges differenciákat.

A 4. táblázat az alapító családok eloszlását mutatja az összes születés és a helybeli demográfiai reprodukciót megvalósító gyermekek száma szerint. A táblázat rendkívül egyenlőtlen megoszlásra hívja fel a figyelmet. Amint azt már korábban láthattuk, a kezdeti 383 házaspárból 310-nek (81%) született gyermeke a vizsgált településeken. A magas gyermekhalandóság és az életben maradt gyermekek végleges elvándorlása következtében azonban tovább csökkent a sikeres reprodukcióval – a helybeli demográfiai reprodukciót megvalósító utóddal – jellemezhető házaspárok aránya (255 házaspár, vagyis a termékeny házaspárok 82%-a).

Az első nemzedék születésszám és a népességreprodukción megvalósító gyermekek száma szerinti megoszlása rendkívül egyenlőtlen. Eszerint a két egyházközségben 71 házaspárnak 1, 50 házaspárnak 2, 60 házaspárnak 3, és 74 házaspárnak 4 vagy annál több reprodukciót megvalósító utódot sikerült felnevelnie. A két egyházközségben a legalább 4 „RMU”-t adó 74 házaspárhoz összesen 375 gyermek, vagyis a népességreprodukción megvalósító utódok 52%-a kapcsolható, vagyis a házaspárok 19%-a adta a népességreprodukción megvalósító következő nemzedék 52%-át.

A született gyermekek száma jelentős mértékben befolyásolta a reprodukció sikerességét. Értelemszerűen, minél több gyermeke született egy házaspárnak, annál nagyobb volt annak az esélye, hogy közülük legalább egy gyermek családot alapítson, és hozzájáruljon a népesség demográfiai reprodukciójához, és fordítva. Ezt az összefüggést igazolja, hogy az egy vagy két gyermekes házaspárok körében magas az aránya azoknak, akik nem rendelkeztek reprodukciót megvalósító utóddal. A három vagy annál több gyermeknek életet adó házaspárok körében azonban már többségbe kerültek a reprodukció szempontjából sikeresnek tekinthető családok.

A harmadik nemzedék

Családrekonstrukciós adataink lehetővé tették a harmadik nemzedék (n=726) tapasztalatának összegzését is. A második nemzedék tagjai összes-

ségében 667 házasságot kötöttek, amelyek 87%-a (n=580) bizonyult termékenynek. A házasságok 13%-a meddő maradt, ami részben biológiai okokra vezethető vissza, részben pedig az egyik házastárs korai halálával vagy az időskori újraházasodással állhat összefüggésben. A termékeny házasságokból összesen 3679 utód született, tehát átlagosan 6,3 gyermek jutott egy termékeny házasságra.

A második nemzedék termékeny házasságaiból született gyermekek életútját az 5. táblázat összegzi. A harmadik nemzedékhez tartozó gyermekek életútjának legfontosabb tendenciája a demográfiai reprodukciót megvalósító utódok arányának csökkenése. Miközben a szülők nemzedékének 40%-a házasságot kötött és gyermeket vállalt a két település valamelyikén, addig a gyermekek nemzedékében már csupán 25%-ot ért el a hasonló csoportba tartozók aránya. A reprodukciót biztosító utódok arányának csökkenése két tényezővel hozható összefüggésbe. Egyrészt a harmadik nemzedékhez tartozó gyermekek körében a halandósági viszonyok leromlottak, erre utal tömör formában a 0–15 év között meghalt gyermekek arányának látványos, közel 10%-os emelkedése. Másrészt, a szülők nemzedékéhez viszonyítva 7%-kal emelkedett a végleges elvándorlást választott gyermekek aránya is.

Úgy tűnik tehát, hogy a harmadik nemzedék tagjai között a végleges elvándorlás egyre több személy esetében realizálódott. Másfelől azonban az életben maradt gyermekek többsége számára továbbra is reális lehetőség nyílt a helyi közösség keretei közötti házasságkötésre és gyermekvállalásra. A fiú- és lánygyermekek életútjai között továbbra sem tapasztalható éles különbség. Mindazonáltal megfigyelhető a férfiak kedvezőtlenebb halandósága, amelynek hátterében biológiai különbségek, illetve a fiatal férfiak többlet-halálózását okozó első világháborús harcok állhatnak.

A házaspárok születésszáma és a reprodukciót biztosító utódok száma szerint részletezett kereszttábla (6. táblázat) nagy vonalaiban ismétli a második nemzedék tapasztalatát. A népesség reprodukciójában játszott szerep továbbra is egyenlőtlen eloszlást mutat az egyes családok között. Ebben a szülői nemzedékben is létezett a házaspároknak egy kisebb csoportja, amely a saját csoport arányait jelentősen meghaladó mértékben járult hozzá a következő nemzedék létrejöttéhez. Ugyanakkor egy kiegyenlítődesi folyamat is megfigyelhető. Az első nemzedék tapasztalatához viszonyítva 19%-ról 8%-ra csökkent a 4 vagy annál több „RMU”-val jellemezhető családok aránya. Továbbá, ez utóbbi csoport „sikeres” utódai az összes „RMU” 28%-át adták, szemben a korábbi nemzedék azonos csoportjának 52%-ával.

A testvércsoportok vizsgálata

A nagyobb számú RMU felnevelése nyilvánvalóan szoros összefüggésben állt a házasság tartósságával és a termékenységgel. De ezen túlmenően, érdemes feltenni a kérdést, hogy a viszonylag tartós és többgyermekes házasságok esetében vajon a családok szerinti differenciális csecsemő- és gyermekhalandóság vagy elvándorlás felelős az RMU számában megfigyelt különbségekért?

A fenti kérdés megválaszolása céljából a második és harmadik nemzedék köréből megvizsgáltuk a 4 és a 7 főből álló testvércsoportokat. A 7. és 8. táblázat ezek életútjait összegzi a reprodukciót megvalósító utódok száma szerint bontásban. Az eredmények alapján egyértelmű, hogy a testvércsoportok közötti különbségek túlnyomó részben a csecsemő- és gyermekhalandósági viszonyokra vezethetők vissza. Az elvándorlás szerepe elmarad a halandósági viszonyok elsődlegessége mögött.

Általában elmondható, hogy minél több gyermek maradt életben a felnőttkorig, annál nagyobb volt az esélye a reprodukció eredményességének. Ez az összefüggés hangsúlyosabban érvényesült az első nemzedék utódai esetében. A második nemzedék körében már megfigyelhető, hogy az „RMU” nélküli vagy 1–2 „RMU”-val jellemezhető családok körében az elvándorlás is szerepet játszott, jóllehet hatása így is elmaradt a csecsemő- és gyermekhalandóság hatása mögött. Azokban a családokban, amelyekben legalább három gyermek megvalósította a reprodukciót, az elvándorlásnak kevés tér jutott.

Konklúzió

A fentiekben két székelyföldi havasalji település népességreprodukcióját vizsgáltuk. A „reprodukciót megvalósító utód” – vagyis a helyi közösség keretei közötti reprodukcióhoz hozzájáruló gyermek – fogalmának alkalmazásával új megvilágításba helyeztük a népességreprodukció kérdéskörét. A francia és kanadai család- és népességtörténészek által is alkalmazott módszer segítségével megvizsgáltuk, hogy az egyes szülői nemzedékek leszármazottainak hány százaléka járult hozzá – a helyi közösség keretei közötti házasságkötéssel és gyermekvállalással – a következő nemzedék létrejöttéhez. Továbbá a reprodukciót megvalósító gyermekek szüleire fókuszálva megvizsgáltuk, hogy ez utóbbi csoport milyen arányt képviselt a szülői nemzedékhez tartozó házaspárok között.

Az eredmények a vizsgált havasalji népességek demográfiai folytonosságát és stabilitását hangsúlyozzák. A magas csecsemő- és gyermekhalandóságot túlélő gyermekek legnagyobb részének – fiúknak és

lányoknak egyaránt – sikerült a helyi közösség keretei között családot alapítania és gyermeket vállalnia. A 19. század 40-es, 50-es éveiben családot alapító első nemzedék leszármazottait kevésbé sújtotta a gyermekkori járványos halandóság. A második nemzedék leszármazottai viszont kedvezőtlen halandósági viszonyokat tapasztalhattak meg, és körükben emelkedett az elvándorlási hajlandóság is. Mégis mindezek ellenére a helyben kötött házasságokból született leszármazottak nagyobb része a szülőfalujában találta meg a későbbi boldogulást. Úgy tűnik, hogy a családok gazdasági lehetőségei ebben az időszakban még nem voltak akadályai a gyermekek helyben történő családalapításának. A más vidékeken megfigyelt egymást kizáró logika – házasság és helyben történő reprodukció egyfelől, végleges nőtlen/hajadon állapot vagy elvándorlás másfelől – itt nem, vagy csak nagyon elszórtan létezett. Egy más perspektívában viszont azt is mondhatjuk, hogy a magas csecsemő- és gyermekkori halandóság a gyermekek közötti későbbi versengés „megoldásában” segített.

A szülői nemzedékekre fókuszáló vizsgálat jelentősen árnyalta a fenti eredményt. Elsősorban azért, hogy rámutatott a családi reprodukcióban tapasztalható egyenlőtlenségekre. A nemzedékről nemzedékre történő reprodukció folyamatának alapvető jellemzője, hogy a szülői nemzedék egy viszonylag kis csoportja nevelte fel a következő nemzedék családot alapító és gyermeket vállaló tagjainak legnagyobb részét. Az elemzés rámutatott továbbá arra is, hogy a családi reprodukció leginkább differenciáló tényezőjének a csecsemő- és gyermekhalandóság tekinthető. Következésképp a szülői nemzedékek csoportjai reprodukciós sikerüket a csecsemő- és gyermekhalandóság különböző mértékű tompításának köszönhetik.

A fenti információk a reprodukciós siker és sikertelenség mélyebb elemzését teszik szükségessé. Megválaszolandó kérdés, hogy miként sikerült néhány családnak a reprodukciót biztosítani, míg mások ebben sikertelenek maradtak. A választ minden bizonnyal elősegítheti, ha a családok reprodukciójának vizsgálatában a házasságok időtartamát is sikerül beépítenünk az elemzésbe. Úgy tűnik, hogy a leszármazottak számára elsősorban nem az elvándorlás versus helyben maradás lehetőségei voltak nyitottak, hanem sokkal inkább az életben maradás versus helyben maradás. Ilyen értelemben a szülők házasságának időtartama meghatározó lehetett, hiszen a hosszabb időtartamú házasság keretében a kedvezőtlen halandósági viszonyok közepette is lehetőség nyílhatott az újabb gyermekvállalásra. Továbbá az életben maradt szülők gazdasági és társadalmi támaszt jelenthettek a felnőttkort megért gyermekeik számára a párválasztásban és a településen történő reprodukcióban.

Források

Román Állami Levéltár Hargita Megyei Igazgatósága, Csíkszereda
 - Fond 47: Egyházi anyakönyvek gyűjteménye
 Kápolnásfalvi római katolikus egyházi anyakönyvek: 81, 82, 83, 84, 85.
 Szentegyházásfalvi római katolikus egyházi anyakönyvek: 728, 729, 730, 731.
 Szentegyházásfalvi Római Katolikus Plébánia Levéltára
 - Római katolikus egyházi anyakönyvek, 1776–1941, II–X. kötet
 Kápolnásfalva Római Katolikus Egyházközség Levéltára
 -Római Katolikus egyházi anyakönyvek, 1776–1941. I–V. kötet.

Irodalom

- BIDEAU, Alain – BRUNET, Guy
 1996 Stay or Leave? Individual Choice and Family Logic: The Destinations of Children Born in the Valserine Valley (French Jura) in the Eighteenth and Nineteenth Centuries, *The History of the Family: An International Quarterly*, 1/2, 159–168.
- BIDEAU, Alain – BRUNET, Guy – DESJARDINS, Bertrand – PROST, Michel
 1995 La reproduction de la population aux XVIIe et XIXe siècles. Exemples français et québécois, *Annales de démographie historique* 1995, 137–148.
- FARAGÓ Tamás
 2000 Nemek, nemzedékek, rokonság, család, in: Sárkány Mihály – Szilágyi Miklós (szerk.): *Magyar Néprajz VIII. Társadalom*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 393–483.
- FLEURY, Michel – HENRY, Louis
 1985 *Nouveau manuel de dépouillement et d'exploitation de l'état civil ancien*, Troisième édition, INED, Paris.
- HENRY, Louis – BLUM, Alain
 1988 *Techniques d'analyse en démographie historique*, INED, Paris.
- HERMANN Gusztáv Mihály
 1999 Az udvarhelyszéki Havasalja kiváltságos települései: a két Oláhfalva és Zetelaka, in: Kiss András – Kovács Kiss György – Pozsony Ferenc (szerk.): *Emlékkönyv Imreh István nyolcvanadik születésnapjára*. Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 138–198.
- HUSZ Ildikó
 2000 *Család és társadalmi reprodukció a 19. században. Történeti-szociológiai tanulmány egy Buda-környéki mezőváros társadalmáról a családszerkezet változásának tükrében*, Osiris, Budapest.
- LEVI, Giovanni
 2001 *Egy falusi ördögűző és a hatalom*, Osiris, Budapest.
- PÁL Judit
 2003 *Városfejlődés a Székelyföldön 1750–1914*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.
- PERRENOUD, Alfred
 1993 Mobilité et reproduction à l'échelle d'une communauté rurale, in: *Mesurer et comprendre. Mélanges offerts à Jacques Dupâquier*, Paris, P. U. F., 449–461.
- VARGA E. Árpád
 1998 *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. I. Kovászna, Hargita és Maros megye. Népszámlálási adatok 1850–1992 között*. Pro-Print, Csíkszereda.

Pakot Levente – Központi Statisztikai Hivatal – Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest; pakotlevi@yahoo.com

**Familii și generații: reproducția demografică a populației satelor din Secuime
(a doua jumătate a secolului 19 – prima jumătate a secolului 20)**

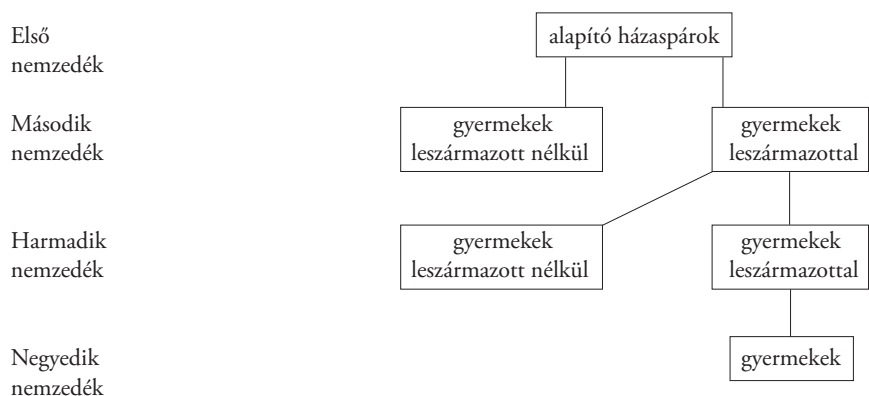
(Rezumat)

Lucrarea prezintă procesul de reproducție demografică a populației a două sate din Secuime (Vlăhița și Căpâlnița, jud. Harghita). Folosind metoda demograficilor și geneticienilor francezi și canadieni, autorul analizează „descendenții efectivi” a două generații de căsătoriți pentru a determina câți dintre ei au reușit la rândul lor să aibă familii și copii în cadrul comunității. Rezultatul analizei demonstrează diferența dintre familii în ceea ce privește numărul „descendenților efectivi”. Cu toate că mortalitatea infantilă și mortalitatea copiilor juca un rol important în construirea diferențelor, o mare parte a descendenților rămași în viață au reușit să căsătorească și să aibă copii în cadrul comunității. Migrația descendenților juca un rol mai puțin deosebit, dar devenea tot mai important la sfârșitul perioadei analizate (primele decenii ale secolului 20).

**Families and generations: demographic reproduction in rural Szeklerland
(second half of the 19th century – first half of the 20th century)**

(Abstract)

The paper tries to examine the process by which the populations of two Transylvanian mountain village, Szentegyházásfalva and Kápolnásfalva (Vlăhița and Căpâlnița) reproduce themselves from one generation to the next in the second half of the 19th century and first half of the 20th century. Using the method of French and Canadian demographers we analyze the „effective” progeny of couples to determine how many of them produce heirs who continue to live in these villages. The analysis could prove that there were considerable differences between couples regarding the number of „effective” children. The role of infant- and child mortality was decisive in constructing these differences. The analysis shows that the role of out-migration was minor in contrast with the findings of French and Canadian studies, but the role played by out-migration became more and more important over time.

1. ábra A vizsgált nemzedékek közötti kapcsolatok mintái

Fornás: BIDEAU, Alain – BRUNET, Guy 1996; BIDEAU, Alain – BRUNET, Guy – DESJARDINS, Bertrand –PROST, Michel 1995, 140.

1. táblázat A két település népességszáma az 1850–1941 időszak népszámlálásaiban

Év	Népességszám	Év	Népességszám
1850	2999	1900	3993
1857	3050	1910	4161
1869	3512	1920	4275
1880	3623	1930	4652
1890	3744	1941	5646

Fornás: VARGA E. Árpád 1998.

2. táblázat A természetes és tényleges szaporulat és a vándorlási egyenleg becslési értékei a két településen

Időszak	Születések száma	Halálozások száma	Természetes szaporulat		Tényleges szaporulat		Vándorlási egyenleg	
			szám	éves átlag	szám	éves átlag	szám	éves átlag
1850–1856	978	870	108	15	51	7	-57	-8
1857–1869	2119	1266	853	66	462	36	-391	-30
1870–1879	2092	1663	429	43	111	11	-318	-32
1880–1889	2145	1899	246	25	121	12	-125	-13
1890–1899	2014	1343	671	67	249	25	-422	-42
1900–1909	1980	1340	640	64	168	17	-472	-47
1910–1919	1708	1296	412	41	114	11	-298	-30
1920–1929	2064	1296	768	77	377	38	-391	-39
1930–1941	2271	1363	908	76	994	90	86	8
1850–1941	17371	12336	5035	55	2647	29	-2388	26

Fornás: VARGA E. Árpád 1998; Szentegyhászfalva és Kápolnásfalva római katolikus egyházközségek egyházi anyakönyvei.
Megjegyzés: A települések adatai összesítve.

3. táblázat A második nemzedék életútjainak jellemzői a két egyházközségben

Életút jellemzők	Fiúk		Lányok		Együtt	
	N	%	N	%	N	%
A: Meghalt <15 év	389	42,5	357	40,5	746	41,5
B: Meghalt >15 év	45	4,9	35	4,0	80	4,5
C: Elvándorolt	80	8,7	75	8,5	155	8,6
D: Házasságot kötött, utód nélkül	47	5,1	43	4,9	90	5,0
E: Reprodukciót biztosító utód	355	38,8	371	42,1	726	40,4
A+B+C+D+E	916	100,0	881	100,0	1797	100,0

Forrás: Szentegyházsfalva és Kápolnásfalva római katolikus egyházi anyakönyvei.

4. táblázat Az első nemzedék családjainak a született és a demográfiai reprodukciót megvalósító gyermekek száma szerinti eloszlása a két egyházközségben

Szülések száma	A demográfiai reprodukciót megvalósító gyermekek száma									
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	Összesen
0	73									73
1	18	12								30
2	12	4	5							21
3	8	10	7	2						27
4	8	14	8	9	1					40
5	2	4	8	10	3					27
6	2	6	6	9	2	5				30
7	1	10	9	13	6	7	1			47
8	2	7	4	5	2		4		1	25
9	2	2		6	4	6	4			24
10		2		3	4	4	1	4		18
11			2	1	2	3	5			13
12			1	2	1					4
13						1	1	1		3
14							1			1
Összesen	128	71	50	60	25	26	17	5	1	383

Forrás: Szentegyházsfalva és Kápolnásfalva római katolikus egyházközségek egyházi anyakönyvei.

5. táblázat A harmadik nemzedék életútjainak jellemzői a két egyházközségben

Életút típusok	Fiúk		Lányok		Együtt	
	N	%	N	%	N	%
A: Meghalt <15 év	1013	52,9	884	50,1	1897	51,6
B: Meghalt >15 év	113	5,9	54	3,1	167	4,5
C: Elvándorolt	229	12,0	250	14,2	479	13,0
D: Házasságot kötött, utód nélkül	124	6,5	96	5,4	220	6,0
E: Reprodukciót biztosító utód	437	22,8	479	27,2	916	24,9
A+B+C+D+E	1916	100,0	1763	100,0	3679	100,0

Forrás: Szentegyházasfalva és Kápolnásfalva római katolikus egyházi anyakönyvei.

6. táblázat A második nemzedék családjainak a született és a demográfiai reprodukciót biztosító gyermekek száma szerinti eloszlása a két egyházközségben

Szülések száma	A demográfiai reprodukciót biztosító gyermekek száma										Összesen
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	8	
0	87										87
1	42	7									49
2	22	9	5								36
3	30	15	10	3							58
4	10	22	3	5	1						41
5	11	17	15	6							49
6	17	12	15	8	1	2					55
7	16	15	20	17	4	2					74
8	7	13	15	3	7	2	1				48
9	4	15	22	12	8	3					64
10	3	7	10	15	6	1		1			43
11	2	7	6	11	4	5	1				36
12	1	4	5	3	2	1	1	1			18
13		1	2	1		2					6
14				1							1
15											0
16				1							1
17				1							1
Összesen	252	144	128	87	33	18	3	1	1		667

Forrás: Szentegyházasfalva és Kápolnásfalva római katolikus egyházi anyakönyvei.

7. táblázat A 4 és 7 gyermekes családok leszármazottainak életútja a népességreprodukciót megvalósító utódok száma szerint a két egyházközségben. Az első nemzedék házasságai

Életút jellemzők	Reprodukciót megvalósító utódok száma						Reprodukciót megvalósító utódok száma								
	0	1	2	3	4	Összesen	0	1	2	3	4	5	6	7	Összesen
A típus	19	25	11	8	0	63	5	51	29	33	15	8	0	0	141
B típus	1	5	2	0	0	8	0	3	5	6	1	1	0	0	16
C típus	9	6	2	0	0	17	1	3	9	6	1	4	1	0	25
D típus	3	6	1	1	0	11	1	3	2	7	1	1	0	0	15
E típus	0	14	16	27	1	58	0	10	18	39	24	35	6	0	132
Gyerekek száma	32	56	32	36	1	157	7	70	63	91	42	49	7	0	329
Testvércsoportok száma	8	14	8	9	1	40	1	10	9	13	6	7	1	0	47

Forrás: Szentegyházasfalva és Kápolnásfalva római katolikus egyházi anyakönyvei.

8. táblázat A 4 és 7 gyermekes családok leszármazottainak életútja a népességreprodukciót megvalósító utódok száma szerint a két egyházközségben. A második nemzedék házasságai

Életút jellemzők	Reprodukciót megvalósító utódok száma						Reprodukciót megvalósító utódok száma								
	0	1	2	3	4	Összesen	0	1	2	3	4	5	6	7	Összesen
A típus	28	41	5	4	0	78	69	50	79	43	11	2	0	0	254
B típus	0	5	0	0	0	5	10	8	5	5	1	0	0	0	29
C típus	7	12	1	1	0	21	27	26	14	12	1	1	0	0	81
D típus	5	8	0	0	0	13	6	6	2	8	0	0	0	0	22
E típus	0	22	6	15	1	44	0	15	40	51	16	10	0	0	132
Gyerekek száma	40	88	12	20	1	161	112	105	140	119	28	14	0	0	518
Testvércsoportok száma	10	22	3	5	1	41	16	15	20	17	4	2	0	0	74

Forrás: Szentegyházasfalva és Kápolnásfalva római katolikus egyházi anyakönyvei.

